

lesbrief

Sociale inclusie

en het VN-verdrag voor mensen met een lichte tot ernstige verstandelijke beperking.

Voor wie is deze lesbrief bedoeld?

Deze lesbrief is bedoeld voor docenten van **mbo- en hbo-opleidingen sociaal werk** die les willen geven over het thema ‘**sociale inclusie**’ in relatie tot mensen met een lichte tot ernstige verstandelijke beperking. De lesbrief bevat per thema uitgebreidere informatie en diverse bijpassende werkvormen voor studenten. Elk deel van de lesbrief en alle werkvormen zijn ook los te gebruiken door docenten. Waar docenten dit mogelijk achten, kunnen studenten ook zelf aan de slag met de lesbrief.

In deze lesbrief staan we stil bij het concept sociale inclusie: wat is sociale inclusie eigenlijk? Waar komt dat ideaal vandaan? En hoe ziet sociale inclusie er voor verschillende groepen mensen uit? Deze lesbrief creëert daarmee ruimte voor verschillende interpretaties van het begrip ‘sociale inclusie’, met name in relatie tot het leven op een instellingsterrein en mensen met een Ernstige Meervoudige Beperking (EMB). Ook worden studenten aangezet om na te denken over wat verschillende interpretaties van sociale inclusie betekenen en hoe zij als professionals zelf vorm kunnen geven aan sociale inclusie.

Competenties

De lesbrief draagt bij aan bekwaamheden 2, 3, 4, 5, 6, 7, 12 en 13 van het beroepsprofiel van de opleiding sociaal werk.¹

Meer weten?

Als je meer wilt lezen over het thema sociale inclusie kan je ook het volgende boek lezen: Bredewold, F. & Van der Weele, S. (2024). ‘Een Wereld van Verschil. Instellingsterreinen en het goede leven voor mensen met een verstandelijke beperking’. Utrecht: SWP. Zie: [Een wereld van verschil - 9789085603061 - Uitgeverij SWP \(swpbook.com\)](https://www.swpbook.com)

Na elk deel van de lesbrief worden kijk- en leestips geven over het thema sociale inclusie.

Auteurs

Yente Eekhof

Masterstudent en onderzoeksassistent aan de Universiteit voor Humanistiek.

Dr. Femmianne Bredewold

Socioloog en onderzoeker op het gebied van sociale inclusie aan de Universiteit voor Humanistiek.

Dr. Simon van der Weele

Filosoof en onderzoeker ethiek in professionele hulpverlening aan de Universiteit voor Humanistiek.

Colofon

Universiteit voor Humanistiek

Mei 2024

Ontwerp: Rem & Isa

Foto voorblad: © Stijn Rademaker

¹ Zie voor het beroepsprofiel: [Beroepsprofiel-van-de-Sociaal-Werker.pdf \(bpsw.nl\)](#)

Inhoud

Inleiding. Wat vormt de aanleiding voor deze lesbrief?	3
1 Sociale inclusie en het VN-verdrag.	4
Opdracht 1 Wat weet je al over sociale inclusie?	4
1.1 Van instellingsterreinen naar woonvoorzieningen in de wijk	5
1.2 Het VN-verdrag inzake de rechten van mensen met een beperking	5
Opdracht 2 Het VN-verdrag	6
Opdracht 3 Kijkopdracht	7
2 Sociale inclusie en het goede leven	8
2.1 Het goede leven voor mensen met een verstandelijke beperking	8
Opdracht 4 Stellingen	9
Opdracht 5 Wat is een goed leven?	10
3 Sociale inclusie en instellingsterreinen	11
3.1 Instellingsterreinen in Nederland	11
3.2 Instellingsterreinen en sociale inclusie	11
Opdracht 6 Vragen bij filmpje(s) + casuïstiek instellingsterrein	12
Opdracht 7 Interview	14
4 Sociale inclusie en mensen met een Ernstige Meervoudige Beperking (EMB)	15
4.1 De doelgroep van mensen met een EMB	15
Opdracht 8 wat houdt het hebben van een Ernstig Meervoudige Beperking in?	16
4.2 De sociale inclusie van mensen met een EMB	16
Opdracht 9 Sociale inclusie en mensen met EMB	17
Meer lezen?	19

Inleiding.

Wat vormt de aanleiding voor deze lesbrief?

Tot halverwege de twintigste eeuw was het gebruikelijk dat mensen met een verstandelijke beperking samen op grootschalige, afgelegen instellingsterreinen woonden, afgescheiden van de samenleving. Vanaf de jaren zestig kwam daar in veel Westerse landen verandering in. Er kwam veel kritiek op de ondermaatse leefomstandigheden en zorg op de instellingsterreinen, alsmede op de afgezonderde positie van mensen met een beperking. Er moest volgens critici minder nadruk komen te liggen op het 'anders-zijn' van mensen met een beperking.² Voor een goed leven voor mensen met een verstandelijke beperking werd een zo 'normaal mogelijk leven' het uitgangspunt: een leven in de samenleving, net als ieder ander. Vanaf die tijd verhuisden veel mensen met een verstandelijke beperking daarom van grootschalige instellingsterreinen naar meer kleinschalige woonvoorzieningen in 'normale' buurten en wijken. Dat gebeurde aanvankelijk onder de vlag van 'normalisering'; tegenwoordig spreken we over 'sociale inclusie'.

Sociale inclusie is tot op heden een belangrijk uitgangspunt voor de invulling van een goed leven voor mensen met een verstandelijke beperking. In juli 2016 ratificeerde Nederland het VN-verdrag inzake de rechten van mensen met een beperking en ook daarin staan het bevorderen van participatie en een meer inclusieve samenleving centraal. Toch bestaan er in Nederland nog steeds instellingsterreinen waar mensen met een verstandelijke beperking hun leven leiden. Hoe verhouden die instellingen zich tot dat ideaal van sociale inclusie? Hoe geef je als professional vorm aan sociale inclusie voor de mensen die wonen op terreinen? En hoe weten we eigenlijk of sociale inclusie nastrevenswaardig is voor alle mensen met een verstandelijke beperking en mensen met een ernstige meervoudige beperking in het bijzonder?

Het thema 'sociale inclusie' roept dus ook nog veel vragen op die voor toekomstig professionals relevant zijn, juist omdat ze samen met de mensen met een beperking zelf en hun verwanten mede bij kunnen dragen aan een goed leven. Dat maakt het lesgeven over dit thema belangrijk en uitdagend. Deze lesbrief biedt ondersteuning aan docenten op mbo- en hbo-opleidingen sociaal werk om het met studenten te hebben over de sociale inclusie en het goede leven van mensen met een lichte tot ernstige verstandelijke beperking.

Deze lesbrief is één van de eindproducten van het meerjarige onderzoeksproject 'Sociale inclusie en het VN-verdrag'. Onderzoekers Femmianne Bredewold en Simon van der Weele deden meerdere jaren intensief etnografisch onderzoek bij zes beschutte leefomgevingen van mensen met een verstandelijke beperking, verspreid over heel Nederland. Dit project (nummer 854011001) werd gefinancierd door ZonMw.

² Voor meer informatie zie hoofdstuk 2 in het boek 'Een Wereld van Verschil. Instellingsterreinen en het goede leven voor mensen met een verstandelijke beperking' (Bredewold & Van der Weele, 2024, H2).

1 | Sociale inclusie en het VN-verdrag.

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een korte geschiedenis gegeven van het concept sociale inclusie. Daarna wordt het concept sociale inclusie verder geïntroduceerd aan de hand van het VN-verdrag inzake de rechten van mensen met een beperking.

Leerdoelen

Na dit deel van de lesbrief:

- ▶ **Begrijpen studenten waar het ideaal van sociale inclusie vandaan komt;**
 - ▶ **Hebben studenten een eerste idee van wat er vaak onder sociale inclusie verstaan wordt;**
 - ▶ **Hebben studenten een globale indruk van wat er in het VN-verdrag staat;**
- ▶ **Begrijpen studenten dat je op twee manieren kunt redeneren over hoe je sociale inclusie en gelijkheid van mensen met een verstandelijke beperking kunt bereiken:**
 - ▷ Je kunt redeneren dat mensen met een verstandelijke beperking *hetzelfde* nodig hebben als alle andere mensen;
 - ▷ Of je kunt redeneren dat er juist rekening gehouden moet worden met het *verschil* dat hun beperking met zich mee brengt.

Opdracht 1 | Wat weet je al over sociale inclusie?

Doel

- Studenten laten nadenken over wat ze al weten over sociale inclusie of hebben gezien van sociale inclusie in de praktijk;**
 - Inventariseren wat de ‘beginsituatie’ is wat betreft kennis/ ervaring met sociale inclusie, om de les hier eventueel op aan te passen.**
- ▶ Vraag de studenten om in kleine groepjes in een *mindmap* te zetten waar ze aan denken bij het thema ‘sociale inclusie’. Dat kunnen allerlei associaties zijn met het thema uit de lesstof of uit de praktijk. Bespreek dit klassikaal na.
 - ▶ OF: Maak klassikaal een *mindmap* bij het thema ‘sociale inclusie’.

Tijd

10 / 15 minuten

Instructie

Introduceer het thema ‘sociale inclusie’ kort zonder daarbij de essentie van het concept al weg te geven. Een manier waarop het thema geïntroduceerd zou kunnen worden is bijvoorbeeld: “Sociale inclusie is vanaf de jaren tachtig een dominant beleidsideaal in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Wat weten jullie al over het concept ‘sociale inclusie’?”

Tools

- ▶ Pen, papier of bord/flip-over
- ▶ Of maak gebruik van: www.padlet.com, www.mural.co of jamboard.google.com (handig in het geval van een online les).

1.1 | Van instellingsterreinen naar woonvoorzieningen in de wijk

Tot de jaren zestig was het normaal dat mensen met een verstandelijke beperking verbleven in grootschalige en afgelegen instellingsterreinen. Er werd gedacht dat het goed zou zijn voor mensen met een verstandelijke beperking om binnen deze instellingsterreinen een rustig, regelmatig en overzichtelijk leven te leiden, buiten de drukte van de samenleving. Bovendien konden ze hier opgevoed en onderwezen worden tot 'goede' mensen. Vooral het 'anders-zijn' van mensen met een beperking stond centraal: dat anders-zijn vergde een andere behandeling dan 'gewone' mensen, was de gedachte.

Vanaf de jaren zestig kwam er veel kritiek op deze manier van leven en zorg. Niet alleen waren de leefomstandigheden en zorg op de instellingsterreinen vaak ondermaats: ook droegen instellingen bij aan een beeld van mensen met een beperking als 'anders dan wij', of zelfs als 'niet-mensen'. Niet de andersheid maar juist het 'gelijk zijn' van mensen met een beperking zou centraal moeten komen te staan. Mensen met een beperking werden steeds meer gezien als burgers met dezelfde rechten en plichten als ieder ander, die op voet van gelijkheid mee zouden moeten kunnen doen in de samenleving. En dat betekende: een leven kunnen leiden zoals ieder ander, middenin de samenleving. Vanaf de jaren 60 ontstond er dan ook een beweging van '**deïstitutionalisering**': veel mensen met een beperking verhuisden van grootschalige en afgelegen instellingen naar meer kleinschalige woonvoorzieningen in de wijk. Daar werden mensen met een beperking begeleid om een zo 'normaal' mogelijk leven te leiden.

In deze periode kwam ook het ideaal '**sociale inclusie**' op. Sociale inclusie wordt vaak uitgelegd als het deelnemen in en aan de samenleving en het aangaan van sociale contacten in de samenleving³. Deze uitwerking van sociale inclusie lijkt met name geïnspireerd door het denken vanuit gelijkheid: mensen met een verstandelijke beperking hebben dezelfde rechten als wij allemaal en mogen daarom in de samenleving contacten aangaan en met activiteiten meedoen.

1.2 | Het VN-verdrag inzake de rechten van mensen met een beperking

Een inclusieve samenleving en het bevorderen van participatie staan ook centraal in **het VN-verdrag inzake de rechten van mensen met een beperking**, dat in Nederland in 2016 werd geratificeerd. Dit verdrag is gericht op alle mensen met een beperking, dus ook mensen met een lichamelijke beperking. Sociale inclusie, zoals begrepen in dit verdrag, betekent in feite dat mensen met een beperking een zo 'gewoon' mogelijk leven moeten kunnen leiden, en dus mee moeten kunnen doen in de samenleving net zoals mensen zonder een beperking.

In het VN-verdrag ligt veel nadruk op de **gelijkheid** van mensen met een beperking: mensen met een beperking hebben hetzelfde nodig als alle andere mensen. Hierbij valt te denken aan artikel 19 uit het VN-verdrag, waar sociale inclusie wordt beschreven als "Zelfstandig wonen en deel uitmaken van de maatschappij". Anderzijds zijn er in het VN-verdrag ook diverse passages die erop wijzen dat het belangrijk is om rekening te houden met de eigenheid van mensen met een beperking. En ook verwanten, begeleiders en wetenschappers wijzen hierop. Verwanten en begeleiders pleiten bijvoorbeeld voor een overzichtelijke, rustige en verkeersluwe omgeving. En in een opinieartikel dat verscheen in het *Nederlands Tijdschrift voor Zorg aan Mensen met Verstandelijke Beperkingen* pleiten de wetenschappers Reerink, The en Roelofsen (2017) voor waardig burgerschap met meer ruimte voor de eigenheid van mensen met een beperking.⁴ Dit laat zien dat als je sociale inclusie en gelijkheid van mensen met een verstandelijke beperking wilt bereiken, je zowel kunt benadrukken dat ze hetzelfde nodig hebben als alle andere mensen, als dat je juist rekening moet houden met het verschil die de beperking met zich mee brengt. In de opdracht hieronder verdiepen studenten zich verder in het VN-verdrag en ook de spanning tussen gelijkheid en verschil in het bereiken van sociale inclusie.

³ In hoofdstuk 2 van het boek 'Een Wereld van Verschil. Instellingsterreinen en het goede leven voor mensen met een verstandelijke beperking' gaan we nog verder in op het sociale inclusie ideaal (Bredewold & Van der Weele, 2024, H2).

⁴ <https://www.handicap-experience.nl/wp-content/uploads/2016/05/Waardigheidsparadigma.pdf> (geraadpleegd op 30 augustus 2023)

Opdracht 2 | Het VN-verdrag

Doel

Studenten weten waar zij het VN-verdrag kunnen vinden en krijgen een globale indruk van wat er in het VN-verdrag staat;

Tijd

30 minuten

Instructie

Studenten zoeken het VN-verdrag op via de website van de Rijksoverheid en lezen deze globaal door;

Opties

- ▶ Studenten vragen welke artikelen volgens hen belangrijk zijn en waarom;
- ▶ Studenten vragen om één artikel (bijv. artikel 19) onder de loep te nemen: *Wat staat hier nou eigenlijk? Wat betekent dit voor mensen met een verstandelijke beperking? Welke aannames (of waarden) liggen ten grondslag aan dit artikel? Hoe komt het idee van gelijkheid aan de orde in dit artikel? En hoe verhoudt dit artikel zich tot het ruimte maken voor de eigenheid van mensen met een verstandelijke beperking?*

Bron

VN-verdrag: https://wetten.overheid.nl/BWBV0004045/2016-07-14#Verdrag_2

Meer weten?

Wil je meer weten over deinstitutionalisering en wat dit betekent voor mensen met een verstandelijke beperking, hun verwanten en professionals? Bekijk/lees dan:

- ▶ Canon Gehandicaptenzorg:
[Canon.Gehandicaptenzorg.Nederland \(canonsociaalwerk.eu\)](https://www.canonsociaalwerk.eu)
- ▶ Inge Mans- Zin der Zotheid, *vijf eeuwen cultuurgeschiedenis van zotten, onnozelen en zwakzinnigen*
- ▶ Documentaire 'Harry, Tiny en Sonja' (2doc)
<https://www.human.nl/2doc/2015/HarryTinyenSonja.html>
- ▶ Documentaire 'Ik hoor hier niet thuis' (2doc)
<https://www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/2014/de-cember/ik-hoor-hier-niet-thuis.html>

Opdracht 3 | Kijkopdracht

Kijkopdracht documentaire 'Harry, Tiny en Sonja' (2doc) en/of 'Ik hoor hier niet thuis' (2doc)

Doel

- a. Studenten hebben een beeld van hoe het leven op een instellingsterrein en/of het leven in een 'gewone' woonwijk er ongeveer uit zien voor mensen met een verstandelijke beperking en wat de voor- en nadelen daarvan kunnen zijn;**
- b. Studenten begrijpen welke dilemma's/ problemen er spelen rondom de sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking in de wijk.**

Tijd

60 à 70 minuten (kijken documentaire) + 30 minuten (kijkvragen beantwoorden/nabespreken)

Deze opdracht kan (gedeeltelijk) als huiswerkopdracht gegeven worden of klassikaal gedaan worden.

Instructie

Studenten kijken de documentaire 'Harry, Tiny en Sonja' (2doc) en/of de documentaire 'Ik hoor hier niet thuis' (2doc);

Studenten beantwoorden de volgende (kijk)vragen:

1. Welke redenen om mensen met een verstandelijke beperking in een 'gewone' woonwijk te laten wonen komen naar voren in deze documentaire?
2. Wat vind jij van deze redenen?
3. Welke reden(en) kan jij zelf nog bedenken om mensen met een verstandelijke beperking in een 'gewone' woonwijk te laten wonen?
4. Welke redenen om mensen met een verstandelijke beperking *niet* in een 'gewone' woonwijk maar op een instellingsterrein te laten leven komen naar voren in deze documentaire?
5. Wat vind jij van deze redenen?
6. Welke reden(en) kan jij zelf nog bedenken om mensen met een verstandelijke beperking *niet* in een 'gewone' woonwijk maar op een instellingsterrein te laten leven?
7. Wat zie of hoor je terug over wat de sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking in een 'gewone' woonwijk betekent voor beleidsmakers, verwanten, professionals en/of mensen zonder een beperking (medeburgers)?

2 | Sociale inclusie en het goede leven

Samenvatting

In dit deel van de lesbrieff wordt uitgelegd dat sociale inclusie een visie is op wat een goed leven is voor mensen met een verstandelijke beperking. Als het gaat over wat een goed leven is voor mensen met een verstandelijke beperking, dan wordt namelijk vaak benadrukt dat zij een zo 'gewoon' mogelijk leven moeten leiden, in een 'gewoon' huis en in een 'gewone' buurt. Er bestaan echter meer opvattingen en ideeën over wat een goed leven is, en als gevolg, wat sociale inclusie is of kan zijn. In de manier van leven op instellingsterreinen, of 'beschutte leefomgevingen', ligt bijvoorbeeld, in ieder geval ten dele, een ander idee besloten over wat een goed leven voor mensen met een verstandelijke beperking is. Daar wordt vaker benadrukt dat er rekening moet gehouden met het verschil dat de beperking met zich meebrengt en dat ze daarom een aparte en aangepaste plaats nodig hebben waar ze om kunnen gaan met mensen die hetzelfde zijn als zij. Deze verschillende uitwerkingen van sociale inclusie laten daarmee zien dat sociale inclusie een normatief concept is dat verschillende invullingen kan krijgen op basis van verschillende visies op wat een goed leven is voor mensen met een verstandelijke beperking.

Leerdoelen

Na dit deel van de lesbrieff:

- ▶ **Begrijpen studenten dat sociale inclusie een visie is op wat een goed leven is voor mensen met een verstandelijke beperking;**
- ▶ **Begrijpen studenten dat er meer visies mogelijk zijn op wat een goed leven is voor mensen met een verstandelijke beperking en daarmee ook op wat sociale inclusie precies behelst en hoe je het uit kan werken.**

2.1 | Het goede leven voor mensen met een verstandelijke beperking

Wat is een goed leven? Dat is nogal een grote vraag en een vraag die we doorgaans niet vaak zo letterlijk stellen. Ook niet over mensen met een verstandelijke beperking. Maar als je kijkt naar hoe we in de samenleving omgaan met mensen met een verstandelijke beperking – naar beleid en naar de zorgpraktijk – dan zie je dat

daarachter eigenlijk altijd een idee schuilgaat over wat een goed leven voor mensen met een verstandelijke beperking behelst.

Ooit waren instellingsterreinen de norm in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. De terreinen waren afgescheiden van de samenleving. Het leven op de terreinen werd gekenmerkt door rust en regelmaat. Mensen met een verstandelijke beperking kregen vaak werkverschaffing. Zo werden ze aangemoedigd tot hard en ijverig werken en konden ze ook simpele taken leren uitvoeren. Een goed leven voor mensen met een verstandelijke beperking was in die tijd dus: een rustig, afgeschermd leven, waarin mensen met een verstandelijke beperking kunnen werken om zich nuttig te maken en zich te ontwikkelen. En vooral ook een leven waarin zij niet in contact komen met de 'gewone' maatschappij.

Intussen is het ideaal veranderd. Onder het mom van 'sociale inclusie' wonen de meeste mensen met een verstandelijke beperking in reguliere woonwijken in de samenleving. Een zelfstandig leven staat centraal: zelf kiezen waar je woont, met wie je woont en wat je dagelijks doet. Mensen met een verstandelijke beperking hebben een eigen appartement, of delen een appartement met anderen. Ze gaan naar hun werk, ze koken hun maaltijd en ze kijken tv. Hun levens lijken dus nogal op dat van de doorsnee Nederlander. Kortom: tegenwoordig is een goed leven voor mensen met een verstandelijke beperking een zo 'gewoon' of 'normaal' mogelijk leven. Ook achter het huidige ideaal van sociale inclusie gaat dus een visie op het goede leven schuil.

Laatstgenoemde visie op het goede leven is momenteel dominant. Maar het is niet de enige visie op het goede leven voor mensen met een verstandelijke beperking die nog in omloop is. Sommige mensen vinden dat een 'gewoon' leven niet past bij alle mensen met een verstandelijke beperking; dat sommige mensen met een verstandelijke beperking zo anders zijn, dat er meer met hun verschillen rekening gehouden moet worden. Dat roept vragen op over sociale inclusie. Moet sociale inclusie altijd leiden tot een zo 'gewoon' mogelijk leven? Of zijn er ook andere manieren om recht te doen aan de gelijke rechten van mensen met een verstandelijke beperking?

Opdracht 4 | Stellingen

Doel

- a. **Studenten bewust maken van hun eigen visie op een goed leven voor mensen met een beperking en het concept 'sociale inclusie';**
- b. **Studenten bewust maken van het feit dat sociale inclusie een normatief concept is.**

Tijd

30-45 minuten

Instructie

De docent wijst aan welk deel van het klaslokaal 'helemaal eens' is, welk deel 'helemaal oneens' en geeft het midden tussen die twee delen aan als 'neutraal'. De docent leest de stellingen voor en de studenten plaatsen zichzelf bij elke stelling ergens in het klaslokaal. Nadat alle studenten zichzelf gepositioneerd hebben, vraagt de docent aan enkele studenten waarom ze daar staan. Het is belangrijk dat uit dit korte gesprek duidelijk wordt wat de betreffende student belangrijk acht in relatie tot een 'goed' leven voor mensen met een beperking (en hoe dat zich verhoudt tot sociale inclusie).

Stellingen

1. Het is belangrijk dat mensen met een verstandelijke beperking contact hebben en relaties opbouwen met mensen zonder een beperking;
2. Mensen met een verstandelijke beperking zijn het gelukkigst als ze onder elkaar zijn;
3. We hoeven niet te verwachten dat mensen met een verstandelijke beperking contacten leggen buiten hun kring van familie, huisgenoten en begeleiders;
4. Het is belangrijk dat mensen met een verstandelijke beperking zoveel mogelijk op 'normale' werkplekken, met mensen zonder een beperking als collega's, werken;
5. Sociale inclusie maakt het leven van mensen met een verstandelijke beperking beter.
6. Het is belangrijk dat mensen zonder een beperking in hun dagelijks leven mensen met een verstandelijke beperking zien of tegenkomen;
7. Sociale inclusie zie ik al volop in de praktijk;
8. Het is goed dat mensen zonder een beperking de norm zetten waar mensen met een verstandelijke beperking aan moeten voldoen;
9. Er moet meer aandacht zijn voor wat mensen met een verstandelijke beperking nodig hebben voor een goed leven.

Opdracht 5 | Wat is een goed leven?

Doel

Studenten bewust maken van hun eigen visie is op een goed leven en hoe dit zich verhoudt tot hun visie op wat een goed leven is voor mensen met een verstandelijke beperking.

Tijd

30 minuten

Instructie

- ▶ Studenten maken een collage met wat zij onder een 'goed leven' (voor henzelf) verstaan;
- ▶ Studenten maken een collage met wat zij onder een 'goed leven' verstaan voor mensen met een verstandelijke beperking.
- ▶ Studenten beantwoorden de volgende reflectievragen (in kleine groepjes).

Reflectievragen

1. Wat valt je op als je naar beide collages kijkt? Zie je (veel) overeenkomsten of verschillen?
2. Wat zegt het volgens jou dat je collages wel of niet op elkaar lijken?

Tools

- ▶ Tijdschriften/kranten
- ▶ (Stevig) papier
- ▶ Scharen
- ▶ Lijm

Eventueel kunnen de studenten ook online collages maken (bijv. met Pinterest) (ook handig in geval van online les)

Extra reflectievragen

- ▶ Welke ideeën over wat een goed leven is voor mensen met een verstandelijke beperking ben je tegengekomen op je stage- of werkplek?
- ▶ Heb je iets van sociale inclusie teruggezien op je stage- of werkplek? Zo ja, wat heb je gezien?

3 | Sociale inclusie en instellingsterreinen

Samenvatting

Dit deel van de lesbrief beoogt meer inzicht te geven in het leven op instellingsterreinen in Nederland en studenten na te laten denken over hoe sociale inclusie en een goed leven daar vorm zouden kunnen krijgen. Instellingsterreinen zijn plekken waar mensen met lichte tot ernstige verstandelijke en soms lichamelijke beperkingen samen leven. Op het eerste gezicht lijkt de zorg voor mensen met een beperking op instellingsterreinen haaks te staan op het ideaal van sociale inclusie. Maar is dat ook zo? In onderstaande opdracht worden studenten uitgenodigd om te reflecteren op wat het wonen op instellingsterreinen voor mensen met een verstandelijke beperking betekent en hoe dat zich verhoudt tot sociale inclusie.

Leerdoelen

Na dit deel van de lesbrief:

- ▶ **Hebben studenten een idee van hoe sociale inclusie en het goede leven vorm krijgen op instellingsterreinen in Nederland;**
- ▶ **Begrijpen studenten dat er meer opvattingen over een goed leven en sociale inclusie mogelijk zijn.**

3.1 | Instellingsterreinen in Nederland

Instellingsterreinen zijn plekken waar mensen met lichte tot ernstige verstandelijke en soms lichamelijke beperkingen samen leven. Vaak liggen deze instellingen op afgelegen, rustige plekken. De terreinen worden doorgaans omringd met een hek of op andere manieren afgegrensd. Daardoor zijn deze terreinen doorgaans zeer autoluw en worden ze vooral door mensen bezocht die het terrein al kennen. Daarom worden instellingsterreinen ook wel **'beschermde leefomgevingen'** genoemd. Het leven op deze instellingsterreinen is op veel gebieden anders dan in de 'gewone' samenleving.

De instellingsterreinen lijken in veel opzichten niet meer op die van tot de jaren zestig. In de jaren zeventig en tachtig ondergingen veel instellingsterreinen namelijk grote veranderingen. Gebouwen werden gemoderniseerd, grote slaapzalen maakten plaats voor eigen kamers met was- of douchegelegenheid of eigen appartementen en er kwamen allerlei voorzieningen bij. Sommige instellingsterreinen hebben een eigen theater, manege, zwembad en eigen winkels. Mensen met een beperking kiezen vaak wat voor soort dagbesteding ze doen en met wie en zitten op hobbyclubjes waar ze anderen ontmoeten. In alles voldoen ze aan de kwaliteitseisen zoals door de Nederlandse overheid gesteld.

3.2 | Instellingsterreinen en sociale inclusie

Op het eerste gezicht lijkt de zorg voor mensen met een beperking op afgelegen instellingsterreinen wellicht haaks te staan op het ideaal van sociale inclusie. Kan sociale inclusie ook vorm krijgen op instellingsterreinen? En wat zijn de voordelen van instellingsterreinen als het gaat om een goed leven voor mensen met een lichte tot ernstige verstandelijke beperking?

Opdracht 6 | Vragen bij filmpje(s) + casuïstiek instellingsterrein

Doel

Studenten ontdekken hoe een goed leven en sociale inclusie vorm krijgen op instellingsterreinen.

Tijd

45-60 minuten

Instructie

De studenten lezen één of beide casussen (zie volgende pagina) die zich afspelen op een instellingsterrein. In groepjes van 3-4 studenten beantwoorden zij onderstaande vragen. De antwoorden die de verschillende groepjes formuleren worden daarna plenair uitgewisseld en nabesproken.

Vragen

1. Wat lees je in casus 1/casus 2 terug over hoe sociale inclusie mogelijk vorm kan krijgen op instellingsterreinen?
 - ▶ Vind jij het bijdragen van bewoners aan de gemeenschap van het terrein (zoals in casus 1 beschreven) een vorm van sociale inclusie? Waarom wel/ niet?
 - ▶ Vind jij het ontmoeten van mensen van buiten het instellingsterrein (zoals wandelaars en fietsers) op het terrein een vorm van sociale inclusie? Waarom wel/niet? Waar moet een ontmoeting dan aan voldoen volgens jou?
2. Wat lees je in casus 1/casus 2 terug over hoe begeleiders vormgeven en of bijdragen aan sociale inclusie op een instellingsterrein?
 - ▶ Vind jij dat begeleiders Youssef, Anja en Samira bijdragen aan de sociale inclusie van de bewoners? Hoe doen zij dat wel/niet volgens jou?
3. Wat zeggen de antwoorden die je op de vragen hierboven hebt gegeven over wat sociale inclusie nog meer zou kunnen zijn dan een zo 'gewoon' mogelijk leven?

Casus 1 | Bijdragen aan de gemeenschap (opdracht 6)

Sarah is een vrouw van 40 jaar oud, met een matige verstandelijke beperking, die nu ongeveer 11 jaar woont op een instellingsterrein. Op het terrein waar Sarah woont, wonen ongeveer 400 mensen verdeeld over een stuk of 40 woongroepen. Op het terrein zijn allerlei voorzieningen zoals winkeltjes, een theater, dagbestedingsplekken en een café.

Net als alle andere bewoners van het terrein gaat Sarah doordeweeks naar een dagbestedingsplek op het terrein. Daar voeren alle bewoners verschillende taken uit die het terrein als gemeenschap draaiende houden. Sommige bewoners doen de afwas, sommigen strijken de was, anderen maken versiering voor de aankomende vieringen, en weer anderen vullen shampoo- en wasmiddelflesjes voor de winkel waar bewoners hun boodschappen doen. Sarah wandelt elke middag na de lunch naar de centrale dagbestedingsplekken. Vanaf daar brengt ze de wasmanden met gevouwen en gestreken was van vier huizen op het terrein weg naar de huizen, en haalt de lege wasmanden weer op.

Ook vandaag brengt Sarah de schone was van de centrale dagbestedingsplekken naar de vier huizen waar Sarah verantwoordelijk voor is. Onderweg komt ze meer bewoners tegen die met was lopen of andere spullen die van de centrale dagbestedingsplekken naar de huizen gebracht moeten worden. Onderweg ziet Sarah een bekende: bewoner Lars, samen met begeleider Youssef. Lars haalt samen met begeleider Youssef en een andere bewoner alle afwas op bij de huizen, om die vervolgens samen met nog wat andere bewoners af te wassen. Youssef ziet dat Sarah hun kant op kijkt en tikt Lars aan terwijl hij naar Sarah wijst. "Hé Lars, daar loopt Sarah, ken je die nog?". Lars kijkt en knikt.

"Kom, we lopen even naar haar toe" zegt Youssef.

"Hoi Sarah!" roept Youssef. Eenmaal dichterbij groet Lars Sarah ook.

"Hey Lars" zegt Sarah.

“Hey Sarah,” zegt Lars, “wat zit je haar leuk, ben je naar de kapper geweest?” vraagt hij.

“Ja, zaterdag” zegt Sarah.

“Mooi zeg!”

“Jouw haar zit ook goed” zegt Sarah. Youssef kijkt toe hoe de twee een kort gesprek voeren.

“Misschien kunnen jij en Sarah weer een keer afspreken in het weekend.” zegt Youssef dan. Sarah knikt enthousiast.

“Vind jij dat ook leuk Lars?” vraagt Youssef.

“Ja!”, zegt Lars. Lars en Sarah spreken af dat Sarah volgende week bij Lars op de koffie komt.

“Tot later!”, roepen ze. Sarah wandelt met haar karretje met was door naar het volgende huis. Youssef en Lars gaan verder met het verzamelen van de afwas.

Casus 2 | fietsers en wandelaars op het terrein (opdracht 6)

Lisa is een vrouw van 58 jaar, met een matige verstandelijke beperking, die woonachtig is op een instellingsterrein. Lisa vindt het leuk om uitstapjes te maken op het terrein, bijvoorbeeld ergens een kopje koffie drinken of te wandelen met medebewoners.

Vandaag zegt Lisa's begeleidster dat ze nog even naar een winkeltje op het terrein moet om het een en ander te kopen. Ze vraagt of Lisa mee wil. Dat vindt Lisa leuk en samen met begeleidster Anja wandelt ze rustig naar het winkeltje op het terrein. Voor het winkeltje zit een jong gezin koffie te drinken op de picknickbank onder de parasol. Het zijn een vader, een moeder, een kindje van 2 jaar en een baby. Ze zijn aan het uitrusten van een kleine fietstocht in het natuurgebied dat direct grenst aan het instellingsterrein waar Lisa woont. Door het aangrenzende natuurgebied zitten er gedurende de week vaker fietsers en wandelaars bij de winkel of het café op het terrein. Ze eten de taart die gemaakt wordt door de bewoners op het terrein en drinken een kopje koffie.

Lisa ziet de baby en loopt eropaf.

“Kijk, een baby!”, zegt ze tegen begeleidster Anja. Ze steekt direct haar hand uit naar de man, die in zijn ene arm de baby draagt en in zijn andere een flesje vasthoudt. Hij maakt één hand vrij en geeft haar een hand, terwijl hij vriendelijk naar haar lacht.

“Leuk hè, een baby?” zegt Lisa tegen begeleidster Anja. Anja knikt en stelt voor om het winkeltje in te gaan en de boodschappen te halen waar ze voor kwamen. Ze draaien zich om en lopen het winkeltje in.

In het winkeltje liggen allerlei producten die gemaakt worden door de bewoners op het terrein. Ook zijn er wat eetwaren waarvan sommigen afkomstig zijn uit de grote moestuin op het terrein. Achter de kassa staat medebewoner Nour samen met begeleidster Samira. Als Anja en Lisa binnenkomen, groet Anja Samira.

“Ben jij nou alweer aan het werk? Ik dacht dat jij deze week eindelijk vakantie had?”.

“Nee, volgende week pas” zegt Samira. Terwijl Anja wat eieren en fruit pakt, kletsen ze wat door.

“Waar ging je ook alweer heen?” vraagt Anja.

“We gaan een paar daagjes naar Friesland,” antwoordt Samira.

“Is ook zo, wat heerlijk zeg”. Als begeleidster Anja alles heeft gepakt wat ze nodig had, legt ze haar boodschappen op de balie. Bewoner Nour begint de producten één voor één te scannen. Dan lijkt er iets mis te gaan met het aanslaan van de producten. Nour wordt wat rood in zijn gezicht en kijkt begeleidster Samira vragend aan.

“Heb je iets verkeerd aangeslagen?” vraagt Samira aan Nour. Nour knikt.

“Zal ik het even snel doen?” stelt begeleidster Samira voor. Nour knikt en zet een stap achteruit. Samira slaat snel alle producten aan en Anja betaalt.

“Nou, een fijne vakantie alvast!” zegt Anja vrolijk.

“Dankjewel!” zegt Samira. Anja doet de spullen in de tas en loopt samen met Lisa naar buiten, terug naar huis.

Opdracht 7 | Interview

Doel

Studenten ontdekken hoe een goed leven en sociale inclusie vorm krijgen op instellingsterreinen volgens bewoners, begeleiders, verwanten, etc.

Tijd

3 à 4 uur

Instructie

- ▶ Studenten bereiden in kleine groepjes vragen voor die ze kunnen voorleggen aan een bewoner, begeleider en/of een verwant van een bewoner (30 min);
- ▶ Studenten gaan in gesprek met een bewoner van een instellingsterrein, een begeleider of verwant van een bewoner (45-60 min);
- ▶ Studenten pogen in dit gesprek te achterhalen wat volgens bewoners, hulpverleners en/of verwanten van bewoners een goed leven is en hoe dit vorm krijgt op het instellingsterrein;
- ▶ Studenten schrijven hun opgedane inzichten op of presenteren deze tijdens de les (90 min).

Alternatieven

Docent interviewt één bewoner, hulpverlener of verwant (live of op film).

4 | Sociale inclusie en mensen met een Ernstige Meervoudige Beperking (EMB)

Samenvatting

In dit deel van de lesbrief wordt gekeken hoe sociale inclusie zich verhoudt tot de doelgroep van mensen met een Ernstige Meervoudige Beperking (EMB). Eerst verkennen studenten zelfstandig verschillende definities en beschrijvingen van deze doelgroep om beter inzicht te krijgen in wat het hebben van een EMB betekent. Daarna bekijken ze hoe de argumenten voor sociale inclusie toepasbaar zijn voor mensen met EMB. In de tweede opdracht worden studenten uitgenodigd om na te denken over wat sociale inclusie zou kunnen betekenen voor mensen met EMB en wat dit betekent voor hun professioneel handelen.

Leerdoelen

Na dit deel van de lesbrief:

- ▶ **Hebben studenten meer inzicht in wie mensen met EMB zijn;**
- ▶ **Hebben studenten nagedacht over hoe deze doelgroep zich verhoudt tot de reguliere uitwerking van sociale inclusie (een gewoon leven in de samenleving);**
- ▶ **Hebben zij zelf nagedacht over wat sociale inclusie (nog meer) zou kunnen betekenen voor mensen met EMB.**

4.1 | De doelgroep van mensen met een EMB

Het is lang niet altijd duidelijk wanneer iemand de diagnose EMB precies krijgt en wie dus tot deze doelgroep behoort. In onderstaande opdracht onderzoeken studenten verschillende beschrijvingen van wat het hebben van een EMB inhoudt.

Opdracht 8 | wat houdt het hebben van een Ernstig Meervoudige Beperking in?

Doel

Studenten inzicht laten krijgen in wat het betekent om een EMB te hebben door hen verschillende beschrijvingen te laten opzoeken en bespreken.

Tijd

20-30 minuten

Instructie

- ▶ Studenten zoeken verschillende definities op via o.a. de websites hieronder.
- ▶ Vervolgens beantwoorden zij in kleine groepjes de volgende vragen:

Vragen

1. Wat valt je op als je de verschillende beschrijvingen van wat een EMB is, vergelijkt met elkaar?
2. Probeer in je eigen woorden te formuleren wat het betekent om een EMB te hebben.

3. Wat zou het hebben van een EMB kunnen betekenen voor mensen met een EMB zelf?
4. Wat zou het hebben van een EMB kunnen betekenen voor verwanten?
5. Wat zou het hebben van een EMB kunnen betekenen voor begeleiders?

Bronnen

Websites waar beschrijvingen van EMB te vinden zijn:

- ▶ <https://www.sheerenloo.nl/kennis-en-wetenschap/voor-wie-zijn-we-er/emb-ernstig-meervoudig-beperkt>
- ▶ <https://kennisbundel.vilans.nl/ernstig-meervoudige-beperking-doelgroep.html>
- ▶ <https://www.kennispleingehandicaptensector.nl/clientgroepen/ernstige-meervoudige-beperking/>

Reflectievraag

Veel mensen met een Ernstige Meervoudige Beperking wonen op instellingsterreinen en niet in de wijk. Hoe zou dat komen? Wat vind jij daarvan?

4.2 | De sociale inclusie van mensen met een EMB

Bovenstaande beschrijvingen van wat het inhoudt om een EMB te hebben, roepen vragen op in relatie tot het ideaal van sociale inclusie. Het is namelijk niet geheel duidelijk hoe de reguliere uitwerking van sociale inclusie zich verhoudt tot de doelgroep van mensen met een EMB. In de volgende opdracht staan studenten stil bij wat sociale inclusie in zou kunnen houden voor mensen met EMB.

Opdracht 9 | Sociale inclusie en mensen met EMB

Doel

Studenten laten nadenken over wat sociale inclusie zou kunnen betekenen/hoe sociale inclusie vorm zou kunnen krijgen voor mensen met EMB die wonen op een instellingsterreinen.

Tijd

45-60 minuten

Instructie

De studenten lezen één of beide casussen (zie volgende pagina) die zich afspelen op een instellingsterrein. In groepjes van 3-4 studenten beantwoorden zij onderstaande vragen. De antwoorden die de verschillende groepjes formuleren worden daarna plenair uitgewisseld en nabesproken.

1. Wat lees je in casus 1/casus 2 terug over hoe sociale inclusie mogelijk vorm kan krijgen voor mensen met een EMB die wonen op instellingsterreinen?
 - Vind jij het betrekken van een bewoner bij het leven/de activiteiten op het terrein een vorm van sociale inclusie? Waarom wel/niet?
2. Wat lees je in casus 1/casus 2 terug over hoe begeleiders vorm geven en/of bijdragen aan de sociale inclusie van mensen met een EMB op een instellingsterrein?
 - Vind jij dat begeleider Hans bijdraagt aan de sociale inclusie van de bewoners? Waarom wel/niet?
3. Wat zeggen de antwoorden die je op de vragen hierboven hebt gegeven over wat sociale inclusie nog meer zou kunnen zijn (voor mensen met een EMB) dan een zo 'gewoon' mogelijk leven?

Casus 1 | Voorlezen en zingen (opdracht 9)

Noor, Dirk, Omar en Rick hebben alle vier een Ernstige Meervoudige Beperking (EMB) en wonen samen in één van de woonhuizen op een groot instellingsterrein. Op Dirk na, zit iedereen in een rolstoel. Over een aantal dagen wordt er Sint-Maarten gevierd op het terrein. De afgelopen weken stonden in het teken van de voorbereiding van dit feest: er werden lampionnen geknutseld en er werd regelmatig voorgelezen over Sint-Maarten.

Vandaag leest begeleider Hans een verhaal voor dat hij elk jaar voorleest in de weken voor Sint-Maarten en dat hij er ook de afgelopen weken al regelmatig bij heeft gepakt. Het verhaal gaat over twee kinderen die een lampion proberen te maken. Terwijl Hans voorleest, zitten Noor, Dirk, Omar en Rick om hem heen aan tafel. Hans leest het verhaal rustig voor en loopt af en toe om de tafel om alle bewoners de prenten uit het boek te laten zien. Als één van de bewoners een geluid of een beweging maakt, probeert Hans dat te verwerken in het verhaal. Als Omar een hard brommend geluid maakt bijvoorbeeld terwijl Hans voorleest, zegt hij: "Nee dat is niet handig van Max [personage uit het boek], hè Omar?" En als Noor plots een vinger opsteekt, zegt Hans "Ja, er is nu één lampion af, toch Noor?" Hans probeert de bewoners voortdurend te betrekken bij het voorlezen.

Na het voorlezen worden er nog Sint-Maarten liedjes gezongen. Dirk zingt af en toe een halve zin mee. Omar maakt af en toe een hard brommend geluid op de melodie tijdens het zingen. Noor en Rick maken geen geluid maar zitten er gewoon bij. Als het eerste liedje is afgelopen, vraagt Gerben aan Dirk of hij nog een liedje weet dat ze kunnen zingen. Dirk zegt iets dat voor iedereen onverstaaanbaar is, waarna Hans nog een lied inzet. Dan vraagt Hans aan Noor of zij nog een liedje weet. Ze knijpt haar ogen samen en denkt lang na. Als Noor nergens op komt, doet Hans nog een voorstel. Hij begint zelf nog een liedje te zingen.

Na het zingen is het tijd om koffie en thee te drinken. Hans loopt weg om de koffiekar te halen. Vlak voordat hij de ruimte verlaat, zegt hij tegen Rick: "Jij let op hè, Rick? Dat ze er nog wel allemaal zijn als ik terugkom!"

Casus 2 | Sint Maarten (opdracht 9)

Vandaag is het zover: er wordt Sint-Maarten gevierd op het terrein. Sommige begeleiders zijn speciaal, op hun vrije dag, naar het terrein gekomen om samen Sint-Maarten te vieren. Hans en een aantal andere begeleiders staan in de gang en helpen de bewoners om in hun jas te komen. Noor slaakt een aantal harde kreten uit. “Ja het is Sint-Maarten hè Noor? We gaan zo naar de kraampjes en zingen met onze lampionnen. Het wordt vast heel leuk,” zegt Hans tegen Noor. Hans weet niet precies wat Noor denkt of probeert te zeggen met haar geluiden, maar hij probeert toch contact met haar te maken door zelf een verhaal te maken omtrent de geluiden die Noor maakt. Als iedereen een jas aan heeft, krijgt iedere bewoner een lampion die eerder geknutseld is. Sommige bewoners kunnen hun lampion zelf vasthouden. Bij andere bewoners wordt de lampion aan de rolstoel vastgemaakt of in de mouw gestoken, of gedragen door de persoon die de rolstoel duwt.

Als alle bewoners klaar zijn, lopen ze met zijn allen naar de kraampjes op het centrale dorsplein van het instellingsterrein. De kraampjes zijn de ‘huizen’ waar de bewoners en begeleiders kunnen zingen en lekkernijen kunnen ontvangen. Als de bewoners en begeleiders gezongen hebben, wordt gevraagd wie er een tas heeft om de lekkernijen in mee te nemen. De begeleiders antwoorden iedere keer met de naam van een bewoner die op de rolstoel een tasje heeft liggen. Als ze bij een kraampje wat frisdrank krijgen, zegt begeleider Hans “Dat kan Rick wel dragen, dat is een sterke vent!”. Hans stop de frisdrank in het tasje dat op het tafeltje van Ricks rolstoel ligt. Noor wordt ondertussen steeds onrustiger, ze begint veel te bewegen en slaakt om de zoveel tijd een paar harde kreten. Ook Omar maakt steeds hardere kreungeluiden. Bij Noor en Dirk lijkt het zingen en het ontvangen van de lekkernijen geen speciale reactie te ontlokken.

Als iedereen weer binnen is, worden de lekkernijen uitgepakt door de begeleiders. Ze zetten het één en ander op tafel. Begeleider Hans pakt onder andere een bonbon uit de verzameling. Die laat hij smelten in de pap van Omar. Omar kan niet goed op harde snoepjes kauwen, maar zo kan ook hij genieten van het opgehaalde snoepgoed.

Meer lezen?

Wil je meer lezen of zien over mensen met een EMB? Bekijk dan:

- ▶ EMB Ernstig Meervoudig Beperkt ('s Heeren Loo)
<https://www.sheerenloo.nl/kennis-en-wetenschap/voor-wie-zijn-we-er/emb-ernstig-meervoudig-beperkt>
- ▶ Kennisbundel 'Ernstig Meervoudige Beperking' (Vilans)
<https://kennisbundel.vilans.nl/ernstig-meervoudige-beperking-doelgroep.html>
- ▶ Ernstige Meervoudige Beperking (Kennisplein Gehandicaptensector)
<https://www.kennispleingehandicaptensector.nl/clientgroepen/ernstige-meervoudige-beperking/>
- ▶ Documentaire 'Voor jou wil ik zijn' (HUMAN)
[Voor jou wil ik zijn - HUMAN](#)
- ▶ Documentaire 'Elin' (2doc)
[Elin - 2Doc.nl](#)
- ▶ Kleinkijkacademie: Manon van Hoeckel
[\(3\) Kleinkijkacademie: Manon van Hoeckel - YouTube](#)
- ▶ Documentaire 'Dit is ons leven'
[\(3\) Docu 'Dit is ons leven' #CP#gezinsleven - YouTube](#)
- ▶ Documentaire 'De wereld van Puck' (2doc)
[De wereld van Puck - 2Doc.nl](#)